

God ortnamnsred i kommunerna?

En enkätundersökning kring den kommunala ortnamnsverksamheten i förhållande till paragrafen om ortnamn i kulturminneslagen

Rapport från Riksantikvarieämbetet 2006:5

God ortnamnsred i kommunerna?

**En enkätundersökning kring den kommunala
ortnamnsverksamheten i förhållande till
paragrafen om ortnamn i kulturminneslagen**

Rapport från Riksantikvarieämbetet 2006:5

Riksantikvarieämbetet

Box 5405, 114 84 Stockholm

Tel. 08-5191 8000

Fax 08-5191 8083

www.raa.se

E-post riksant@raa.se

Layout Ann Winberg Idéverkstaden

© 2006 Riksantikvarieämbetet

1:1

ISSN 1651-1298

ISBN 13: 978-91-7209-438-3

ISBN 10: 91-7209-438-9

Tryck 08Tryck, Bromma 2006

Innehåll

Förord	5
Lagtexten	6
Sammanfattande slutsatser	7
Bakgrund	8
Svarsfrekvens	9
Svårigheter att tolka enkätens frågor	10
Analys av respektive fråga	11

Förord

I 1:a kapitlet, lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. (KML), finns sedan 1 juli 2000 en hänsynsparagraf som stadgar att man vid statlig och kommunal verksamhet ska iaktta god ortnamnsred. Riksantikvarieämbetet har en nationell överinseenderoll när det gäller kulturminneslagen och dess tillämpning. I syfte att undersöka hur den nya paragrafen tagits emot och kanske påverkat det kommunala samarbetet skickade Riksantikvarieämbetet på våren 2006 ut en enkät med 14 frågor till samtliga kommuner i landet. Svaren på denna enkät presenteras och kommenteras i den här rapporten.

Enkäten har utformats av arbetslaget ”Uppföljning och utvärdering av skyddsinstrumentens tillämpning” i samverkan med Riksantikvarieämbetets ortnamnsexpert

Staffan Nyström. Rapporten har sammanställts av Jan Karlsson och Staffan Nyström. Arbetslaget har som huvuduppgift att följa upp och utvärdera hur KML tillämpas i landet inom ramen för Riksantikvarieämbetets överinseenderoll. Uppföljningen av ortnamnsverksamheten ingår i det program för uppföljning och utvärdering som arbetslaget tar fram under 2006. Programmet har som mål att bland annat åstadkomma en systematisk, årlig uppföljning med särskilda utvärderingsinsatser av lagens tillämpning. Genom detta kan bland annat brister i tillämpning och lagstiftning uppmärksammas och åtgärdas på olika sätt, till exempel genom förtydligade föreskrifter och allmänna råd, samt förslag på förändring av lagstiftning.

Lagtexten

God ortnamnsed

4 § Vid statlig och kommunal verksamhet skall god ortnamnsed iakttas. Detta innebär att:

- hävdvunna ortnamn inte ändras utan starka skäl,
- ortnamn i övrigt stavas enligt vedertagna regler för språkriktighet, om inte hävdvunna stavningsformer talar för annat,
- påverkan på hävdvunna namn beaktas vid nybildning av ortnamn, och
- svenska, samiska och finska namn så långt möjligt används samtidigt på kartor samt vid skyltning och övrig utmärkning i flerspråkiga områden.

Namn som godkänts för offentlig kartproduktion skall även i andra sammanhang användas i sin godkända form. Lag (2000:265).

Sammanfattande slutsatser

I denna rapport ges först en bakgrund som lyfter fram de viktigaste aktörerna samt deras roller och befogenheter när det gäller ortnamn och namnvård i Sverige. Den följs av lite enkel svarsstatistik tillsammans med några generella iakttagelser kring kommunernas svar eller brist på svar. Därefter kommenteras frågorna, svaren och eventuella kommentarer från kommunerna i tur och ordning; om möjligt från både kvantitativa och kvalitativa utgångspunkter. Varje fråga avslutas med några valda citat ur kommunernas egna kommentarer.

Riksantikvarieämbetet bedömer sammantaget att svaren väl beskriver hur verksamheten fungerar i landets kommuner. De tolkningar som presenteras i denna rapport får därför utgöra grund för vissa speciella insatser som Riksantikvarieämbetet planerar under 2007.

Många synpunkter och förslag till åtgärder uttrycks explicit i kommunernas kommentarer; annat ligger implicit i sammanställningarna och analyserna nedan. Framförallt kan följande lyftas fram:

De allra flesta kommunerna känner till att lagparagrafen existerar och många är också bekanta med de hjälpmedel som tagits fram för att lagen lättare ska kunna tillämpas. Något färre utnyttjar dock hjälpmedlen i det dagliga arbetet, trots att detta är möjligt för dem. Flera kommuner önskar ett nytt utskick av Riksantikvarieämbetets skrift ”Ortnamnen och kulturminneslagen”. Man ser också gärna att den revidering av Ortnamnsrådets handledning som pågår – och som Riksantikvarie-

ämbetet bidrar till – blir slutförd. Önskemål finns även att handledningen läggs ut på webben. Dessutom bör den rapport som här föreligger skickas till alla kommuner samt till berörda statliga myndigheter och andra organisationer i syfte att öka medvetenheten om namnfrågorna och om lagens existens och innebörd.

Enkätsvaren visar vidare att införandet av ortnamnsparagrafen i KML inte har lett till några större förändringar av kommunernas arbetssätt eller organisation när det gäller namnfrågor. Däremot har nivån höjts och medvetenheten ökat när det gäller hänsyn till kulturhistoriska intressen och språkliga överväganden. Lagtexten bedöms av många kommuner som klar och redig medan andra pekar på olika slags problem vid tolkning och tillämpning av den i praktiken. Många kommuner betonar vikten av experthjälp och många uttrycker behov av och önskemål om mer bildning, mer utbildning och mer samverkan när det gäller ortnamn – gärna utifrån ett regionalt perspektiv. Riksantikvarieämbetet tolkar svaren och kommentarerna så att det samarbete myndigheten har med LMV och SOFI är fruktbart och uppskattat. Det kan gärna stärkas när det gäller stöd och information och särskilt när det gäller utbildning med den inriktning som framgår av enkätanalysen nedan.

Kommunernas svar pekar även på att ”god ortnamnsred” och andra centrala begrepp i lagtexten behöver förtydligas och att hänsynsparagrafen i sin helhet bör göras enklare att tolka och tillämpa i praktiska situationer.

Bakgrund

I en grundläggande resolution från FN:s första konferens om standardisering av ortnamn år 1967 beskrivs vilka formella, praktiska och språkliga hänsyn som bör beaktas vid nationell ortnamnsstandardisering. Mycket av detta hade visserligen länge tillämpats i Sverige när FN-resolutionen antogs, men i och med resolutionen fick synsätt, metoder och praxis här i landet en hög grad av internationell sanktionering. Innehållet i resolutionen är i det mesta relevant fortfarande; där rekommenderas bland annat att en permanent instans, eller samordnad grupp av instanser, ska utgöra *nationell ortnamnsmyndighet*.

Lantmäteriverket (LMV) ska sörja för ett vårdat och ändamålsenligt ortnamnsskick. LMV har befogenhet att fastställa ortnamn, då denna befogenhet inte uttryckligen tillkommer någon annan. Till LMV finns sedan 1985 knutet ett ortnamnsråd med representanter för ett tiotal myndigheter och organisationer. Riksantikvarieämbetet är en av dessa. Riksantikvarieämbetet har dessutom genom KML en nationell överinseenderoll när det gäller statlig och kommunal ortnamnsverksamhet. *Institutet för språk och folkminnen* (SOFI) har till uppgift att samla in, bevara, vetenskapligt bearbeta och ge ut material om bland annat ortnamn. Man kan säga att LMV med stöd av Riksantikvarieämbetet, SOFI och Ortnamnsrådet utövar funktionen som nationell ortnamnsmyndighet i Sverige.

Utöver Lantmäteriverket fastställs ortnamn i Sverige av en rad myndigheter och instanser. Den kvantitativt största mängden namnären den hanteras inom kommunerna, där mängder av äldre namn förvaltas och nya namn kontinuerligt fastställs. Kommunernas befogenheter i namnfrågor är i det mesta inte reglerade i lag, men kommunerna har i praktiken ett omfattande ansvar för namngivning och namnvård och KML:s hänsynsparagraf om ”god ortnamnsd” gäller som nämnts statlig och *kommunal*

verksamhet. Som ett led i Riksantikvarieämbetets överinseenderoll när det gäller KML har vi funnit tiden mogen att genom en enkät undersöka vilket genomslag paragrafen om god ortnamnsd i KML har fått i kommunerna sedan den trädde i kraft år 2000. Det är resultaten av den enkäten som presenteras i föreliggande rapport. Enkäten ville fånga upp problematiken i följande grundläggande frågor:

- Är KML:s hänsynsparagraf om ortnamn känd och använd/åberopad/utnyttjad av dem som i sin profession arbetar med ortnamnsfrågor i stat och kommun?
- Har handläggare/beslutsfattare kännedom om och tillgång till de förklarande och kommenterande hjälpmedel som tagits fram av Riksantikvarieämbetet och av Ortnamnsrådet?
- Är innebörden i ortnamnsparagrafen klar och begriplig? Om inte – var ligger primärt svårigheter och problem? Vad skulle behöva förtydligas, utvecklas, förändras?
- Har införandet av paragrafen i KML lett till ett förändrat arbetssätt inom kommunen, har den lett till ett annorlunda tänkande, till en förändrad organisation, till att större hänsyn tas till kulturhistoriska intressen eller till att språkliga överväganden fått ökat utrymme inom ortnamnsverksamheten?

Riksantikvarieämbetets förhoppning var att enkätsvaren skulle ge en bild av hur den kommunala ortnamnsverksamheten fungerar i dag och även kunna bilda underlag för förbättringar, till exempel genom att antyda hur berörda statliga myndigheter på bästa sätt ska kunna bistå kommunerna i deras arbete. Åtminstone till viss del har denna förhoppning infriats.

Svarsfrekvens

Av landets 290 kommuner har 136 besvarat enkäten (varav ett anonymt svar), vilket ger en genomsnittlig svarsfrekvens på 47 procent. Fördelningen av de 135 ”giltiga” svaren på län framgår av tabell 1.

Några generella slutsatser kan egentligen inte dras av denna sammanställning. Inte heller finns några påtagliga regionala skillnader. Om man istället utgår från kommunernas folkmängd får man en tydligare bild av svarsfrekvensen. Tabell 2 visar att kommuner med en folkmängd över 50 000 invånare i större utsträckning har besvarat enkäten. 20 av 30 kommuner med en folkmängd på 50 000–100 000 invånare har besvarat enkäten, det vill säga ett genomsnitt på 67 procent. Kommuner med

100 000–200 000 invånare har en ännu högre svarsfrekvens, då endast en av dessa 9 kommuner inte svarat. För de mindre kommunerna med en befolkning under 50 000 invånare ligger svarsfrekvensen på 42 procent, alltså ganska nära det totala genomsnittet.

Denna bild stärks även om man tittar på glesbygd- respektive förortskommuner. Tabell 3 visar att en lägre svarsfrekvens än genomsnittet kan skönjas bland landets glesbygdskommuner, 38 procent av dessa har svarat. För förortskommunerna är svarsfrekvensen högre, drygt hälften av dessa har besvarat enkäten. Uppgifterna om glesbygd- och förortskommuner är hämtade från Sveriges kommuner och landstings indelning.

Tabell 1.

Svarsfrekvens kommun och län.

Län	Antal kommuner som svarat	Totala antalet kommuner	Svarsfrekvens i procent
AB	15	26	58
C	3	7	43
D	4	9	44
E	4	13	31
F	8	13	62
G	5	8	63
H	5	12	42
I	1	1	100
K	4	5	80
LM	16	33	48
N	2	6	33
OPR	18	49	37
S	7	16	44
T	9	12	75
U	5	11	45
W	7	15	47
X	3	10	30
Y	2	7	29
Z	5	8	63
AC	8	15	53
BD	4	14	29
Totalt	135	290	47

Tabell 2.

Svarsfrekvens efter kommunernas folkmängd.

Antal invånare	Antal kommuner som svarat	Totala antalet kommuner	Svarsfrekvens i procent
över 200 000	2	3	66
100 000–200 000	8	9	89
50 000–100 000	20	30	67
under 50 000	105	248	42
Totalt	135	290	

Tabell 3.

Svarsfrekvens förortskommuner och glesbygdskommuner enligt SKL:s indelning.

Förorts-kommuner	Antal kommuner som svarat	Totala antalet kommuner	Svarsfrekvens i procent
Förortskommuner	20	38	53
Glesbygdskommuner	15	39	38

Svårigheter att tolka enkätens frågor

Ett problem som emellanåt avslöjar sig genom kommunernas svar – och som också påverkat dessa – är att vid den av begreppet *ortnamn* är obekant för många, även för handläggare och tjänstemän som de facto arbetar med ortnamn. Man tror att *ortnamn* uteslutande innefattar namn på ”orter” i mer allmänspråkig betydelse, det vill säga tätorter, samhällen, städer och liknande, medan det i professionella sammanhang och i lagens mening förhåller sig så att *ortnamn* är en övergripande term för alla slags geografiska namn: naturnamn och kulturnamn, namn på stora och små lokaler, namn på alla slags punkter och ytor i landskapet etcetera. Såväl *Skolgatan*, *Snickartorpet* och *Sveaparken* som *Vänern*, *Oskarshamn*, *Kyrkstenen* och *Lergärdet* är ortnamn – låt vara av rätt olika typ. Att arbeta med belägenhetsadresser på landsbygden eller namnsättning av nya gator och kvarter i tätorten är alltså i hög grad att arbeta med ortnamn.

Ett annat förhållande som försvårat – eller åtminstone påverkat – kommunernas möjlighet att besvara enkätens frågor är att ortnamnsverksamheten har så olika omfattning i kommunerna. Måhända har somliga kommuner helt låtit bli att svara på enkäten av just detta skäl. Det är lätt att beskriva rutiner, arbetssätt och policyer i stora kommuner där namnärendena är många och de som arbetar med ärendena likaså. Men det är svårare i kommuner

där namnfrågor bara dyker upp sporadiskt och då hanteras efter bästa förmåga – kanske av någon enskild tjänsteman. Även denna ojämnhet avspeglar sig tydligt i svaren.

Som illustration till ovanstående kan följande kommentarer få stå:

- Har ytterst sällan/aldrig varit inblandad i en fråga som rör ortnamn.
- Kan inte ge något riktigt svar på detta därför ges 3:or som svar. En liten kommun som X hanterar frågor kring ortnamn mycket sällan.
- Inga ortnamnsfrågor har varit aktuella de senaste åren.
- I vår lilla kommun har vi ytterst sällan ärenden som berör ortnamn.
- Som generellt svar på er enkät vill jag lämna följande personliga synpunkter: Såvitt jag kunnat utröna finns ingen förvaltning, som påtagit sig ett ansvar för ortnamnsfrågor. Det finns en namnberedningsgrupp inom miljö- och byggnadskontoret, men den sammanträder enbart, då man ska ge namn åt nya gator, kvarter med mera.
- Vi har inte haft anledning att arbeta med ortnamnsfrågor. Däremot väg- och gatunamn och där har vi tagit hänsyn till räddningstjänst, kultur, kartor, ortnamn med mera. Jag skall skaffa ”God ortnamnsd”.

Analys av respektive fråga

Enkäten innehöll 14 frågor. Av dessa var de 11 första sådana som skulle besvaras på en skala från 1 = ”stämmer inte alls” till 5 = ”stämmer helt” medan de tre avslutande frågorna (12–14) var av en annan karaktär. Där fanns utrymme att formulera sig fritt och uttrycka sina egna tankar, åsikter och önskemål. Här följer nu en kommenterad analys av respektive fråga i den ordning de ställdes i enkäten.

Fråga 1: Bedöm på skalan 1–5

(1 = stämmer inte alls; 5 = stämmer helt).

Sedan 1 juli 2000 finns en hänsynsparagraf om ortnamn inskriven i lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. (KML). Paragrafen inleds med orden: ”Vid statlig och kommunal verksamhet skall god ortnamnsred iakttas”.

Vi är förtrogna med denna ortnamnsparagraf och dess innehåll.

1 2 3 4 5

Frågans avsikt var att undersöka i vilken grad hänsynsparagrafen om ortnamn i KML är känd eller inte av dem som handlägger ortnamnsfrågor i kommunerna. Fråga 1–3 besvarades av 136 kommuner och snittbedömningen på fråga 1 var 3,9.

Inte mindre än 60 kommuner (cirka 44 procent av svaren) anger här 5 som bedömning, vilket kan tolkas som att dessa inte bara känner till att paragrafen existerar utan också är bekanta med dess lydelse och räckvidd mer i detalj. Det är naturligtvis mot ett sådant tillstånd man bör sträva i landets samtliga 290 kommuner. Å andra sidan anger 7 kommuner (cirka 5 procent) bedömningen 1 på skalan, vilket innebär att de som står bakom svaren inte alls känner till lagparagrafen, trots att de arbetar med namn- och adressfrågor i sin kommun. Det är mindre tillfredsställande och måste åtgärdas.

Övriga 69 kommuner placerar sin bedömning någonstans mellan ytterligheterna – bedömning 2 (11 svar, cirka 8 procent), bedömning 3 (25 svar, cirka 18 procent) och bedömning 4 (33 svar, cirka 24 procent) – vilket innebär att de vet att lagtexten existerar och de har mer eller mindre klart för sig vad den reglerar och hur den kan användas. Även här finns dock utrymme för mer information.

Efter varje fråga och sifferbedömning i enkäten gavs utrymme för kommunerna att kommentera frågan. När det gäller fråga 1 utnyttjades möjligheten i ganska ringa omfattning. Ett drygt tiotal korta kommentarer gjordes och dessa är inte särskilt upplysande. Antingen förstärkte man (dubblade) sin sifferbedömning med ord eller så kommenterade man sitt eget arbete i relation till lagparagrafen. I några fall gavs kommentarer som snarare hör hemma under frågor som följer senare i enkäten, och ibland upprepas de där.

Några exempel på kommentarer från kommunerna:

- Paragrafen ger bra stöd och kurage i arbetet.
- Försöker i möjligaste mån tillämpa denna paragraf i vårt arbete angående adresser.
- Känner till att den finns.
- Lantmäterienheten följer god ortnamnsred vid beredning av namnfrågor i kommunen.
- Kommunens namnberedning har mångårig vana och expertis i kulturfrågor.
- Vi hade stöd av den redan /.../ då X kommun utarbetade ”rutiner och principer för namngivning” (fastställdes av Kf 2000-03-27).

Fråga 2: Bedöm på skalan 1–5

(1 = stämmer inte alls; 5 = stämmer helt).

I samband med ortnamnsparagrafens tillkomst publicerade RAÄ en skrift kallad ”Ortnamnen och kulturminneslagen. Om tolkning och tillämpning av god ortnamnsred” till stöd och hjälp för dem som hantear ortnamn i statlig och kommunal verksamhet.

Vi är förtrogna med denna skrift och dess innehåll.

1 2 3 4 5

Omkring årsskiftet 2000–2001, det vill säga cirka ett halvår efter att lagparagrafen trätt i kraft, skickade Riksantikvarieämbetet ut tre exemplar av den nämnda skriften till alla landets kommuner. Försändelsen adresserades till ”Ansvarig för ortnamnsfrågor” i respektive kommun. Skriften finns också att läsa som pdf-fil på <http://www.raa.se/landskap/ortnamn.asp> (dock utan bilder). Avsikten med fråga 2 var att undersöka i vilken grad de handläggare som nu – år 2006 – arbetar med

namn- och adressfrågor i kommunerna känner till skriftens existens och innehåll. Vi frågade inte uttryckligen om de själva har den. Snittbedömningen på frågan var 3,5.

43 kommuner (cirka 32 procent) anger 5 som bedömning, det vill säga de anser sig förtrogna med skriften och dess innehåll. Att det är just Riksantikvarieämbetets första utskick som här nått rätt person kan man naturligtvis inte veta säkert, den har spritts mer sporadiskt även senare, men i den mån det finns hjälpmedel att tillgå är det givetvis bra om dessa är kända, oavsett hur detta har gått till. Samtidigt gör 19 kommuner (cirka 14 procent) bedömningen 1 på denna fråga, vilket manar till eftertanke. Vart tog skrifterna vägen? Varför har inte handläggarna nåtts av beskedet att detta hjälpmedel finns att tillgå kostnadsfritt i såväl pappers- som nätversion? Har det skett ett byte av handläggare; är personalomsättningen stor; hur kan man förbättra och stärka den interna kunskapsöverföringen i kommunerna?

Övriga 74 kommuner placerar sin bedömning någonstans mellan ytterligheterna – bedömning 2 (13 svar, cirka 9 procent), bedömning 3 (27 svar, cirka 20 procent) och bedömning 4 (34 svar, cirka 25 procent) – vilket innebär att de vet att Riksantikvarieämbetets skrift existerar och de har mer eller mindre klart för sig vad den innehåller och hur den kan användas. Även här finns dock utrymme för ytterligare, kanske riktad, information.

Även när det gäller fråga 2 utnyttjades möjligheten att kommentera i ringa utsträckning. Ett tiotal kommentarer gjordes, vilka i korthet antingen framhäver skriftens förtjänster eller nämner (och ursäktar) att man ännu inte har den. Några exempel:

- Skriften är lättillgänglig och engagerar till god namnvård.
- Vi har haft anledning vid ett flertal tillfällen att hänvisa till den och hämta citat ur den.
- Intressant och lättläst.
- Denna skrift är dåligt spridd i stadens verksamhet.
- Vi har den men har bara bläddrat i den.
- Vi saknar denna skrift men ska beställa den.

Fråga 3: Bedöm på skalan 1–5

(1 = stämmer inte alls; 5 = stämmer helt).

I samband med ortnamnsparagrafens tillkomst publicerade Ortnamnrådet (ett nationellt, rådgivande organ, knutet till Lantmäteriverket) en handledning kallad "God ortnamnsred. Ortnamnrådets handledning i namnvård" till stöd och hjälp för dem som hanterar ortnamn i statlig och kommunal verksamhet. Vi är förtrogna med denna skrift och dess innehåll.

1 2 3 4 5

Under år 2001, några månader efter utskicket av Riksantikvarieämbetets skrift, distribuerade Lantmäteriverket ett exemplar av den ovan nämnda handledningen till alla kommuner i landet. Kommuner med egen lantmäterimyndighet fick två exemplar. Den skriften finns inte att tillgå i elektronisk form. Avsikten med fråga 3 var att – i likhet med intentionerna bakom fråga 2 – undersöka i vilken grad de handläggare som i dag arbetar med namn- och adressfrågor i kommunerna känner till handledningens existens och innehåll. Vi frågade inte uttryckligen om de själva har den. Snittbedömningen på frågan var densamma som för fråga 2, alltså 3,5.

44 kommuner (cirka 32 procent) anger 5 som bedömning, det vill säga de anser sig förtrogna med handledningen och dess innehåll. Inte heller här kan man veta med säkerhet hur de fått kännedom om den – om det är just LMV:s utskick som gett resultat – men detta är egentligen av underordnad betydelse. Samtidigt anger 24 kommuner (cirka 18 procent) bedömningen 1 på denna fråga, vilket är en marginellt högre siffra än motsvarande för Riksantikvarieämbetets skrift. Här väcks samma funderingar som vid fråga 2.

Övriga 68 kommuner placerar sin bedömning någonstans mellan ytterligheterna – bedömning 2 (12 svar, cirka 9 procent), bedömning 3 (21 svar, cirka 15 procent) och bedömning 4 (35 svar, cirka 26 procent) – vilket innebär att de vet att Ortnamnrådets handledning existerar och att de i varierande utsträckning känner till vad den innehåller och hur den kan användas. Även här finns ett uppenbart behov av mer information, kanske ytterligare ett (riktat) utskick och en nätupplaga. En reviderad version av handledningen kommer att tryckas under 2007.

En jämförelse mellan svaren på frågorna 2 och 3 visar som man kanske kunde ana stora överensstämmelser. Det finns visserligen kommuner som uppger sig vara väl förtrogna med Riksantikvarieämbetets publikation men inte alls känner till Ortnamnrådets – och vice versa – men huvudmönstret är att samma bedömning återkommer, det vill säga de välinformerade kommunerna känner till bägge medan ett tjugotal sämre informerade kommuner inte känner till någon av dem.

Också när det gäller fråga 3 utnyttjade få kommuner möjligheten att kommentera. Ett drygt tiotal kommentarer gjordes, vilka i korthet antingen framhäver skriftens förtjänster eller bara nämner att man ännu inte har den. Några exempel:

- Även denna skrift ger bra information och råd på ett pedagogiskt sätt.
- Har förgäves sökt den via Internet.
- Använder vi oss av flitigt.
- Denna skrift har använts i ett antal exempel angående namngivning i staden och erhållit en mycket god spridning bland politiker och tjänstemän.

- Vi har ej denna skrift.
- Skriften är till stor hjälp vid beredning av alla namnfrågor i kommunen.
- Handledningen är lättläst och tydlig. Bra med exempelsamlingen i slutet av boken.

Fråga 4: Bedöm på skalan 1–5
(1 = stämmer inte alls; 5 = stämmer helt).

I vårt dagliga arbete har vi tillgång till RAÄ:s skrift "Ortnamnen och kulturminneslagen. Om tolkning och tillämpning av god ortnamnsred".

1 2 3 4 5

Frågorna 4 och 5 hänger samman med frågorna 2 respektive 3. Avsikten med fråga 4 var att utröna huruvida Riksantikvarieämbetets skrift utnyttjas eller ej av dem som känner till att den existerar. Det är ju en sak att vara bekant med ett hjälpmedel, en annan att själv ha direkt tillgång till det, och en tredje att faktiskt använda det.

Några få kommuner hade inte besvarat fråga 4 alls. Snittbedömningen grundar sig därför på 133 kommuner och var 3,6 – alltså i det närmaste samma siffra som för fråga 2. Om man tittar närmare på bedömningarna av fråga 4 finner man dock att fördelningen 1–5 är rätt olik den i fråga 2. Nu dominerar ytterligheterna mycket tydligare, vilket kanske inte förvånar med tanke på frågans formulering: antingen har man tillgång till skriften eller också har man det inte. 74 kommuner (cirka 56 procent) anger bedömningen 5, det vill säga de säger sig ha god tillgång till skriften i det dagliga arbetet. 28 kommuner (cirka 21 procent) uppger det motsatta; de har inte alls tillgång till skriften. Det är i sig beklagansvärt! Övriga 31 kommuner fördelar sig som följer: bedömning 2 (9 svar, cirka 7 procent), bedömning 3 (15 svar, cirka 11 procent) och bedömning 4 (7 svar, cirka 5 procent).

Lite märkligt kan det tyckas att bara 32 procent av kommunerna anser sig vara förtrogna med Riksantikvarieämbetets skrift medan hela 56 procent säger sig ha daglig tillgång till den. Men detta kan inte tolkas på annat sätt än att man i många kommuner inte ansett sig behöva bli familjär med eller utnyttja skriften i fråga även om möjligheten finns. Man vet var lagtexten finns att läsa, man har god tillgång till den, men man har ändå inte läst den, i alla fall inte grundligt.

Kommentarerna till fråga 4 var få, knappt ett tiotal. Men några intressanta fakta framskymtar ändå och dessa förstärks dessutom av andra frågor och svar i enkäten. Det ena är att begreppet *ortnamn* fortfarande leder tankarna fel hos somliga (jfr avsnittet Svarsfrekvens ovan

och fråga 12 nedan). *Ortnamn* är som nämnts en paraplyterm för alla geografiska namn men av kommentarerna framgår att arbete med till exempel adresser på landsbygden eller namn på gator och kvarter i tätorterna inte alltid betraktas som en ortnamnsfråga i kommunerna, trots att det givetvis är det i högsta grad. Ett andra faktum som framkommer här är att man gärna håller sig kvar vid ett äldre och invariant hjälpmedel, nämligen skriften "Ortnamn. Namngivning och namnskick i kommunerna" från 1989, skriven av delvis samma författare som de nu aktuella skrifterna, och utgiven av dåvarande Svenska kommunförbundet. Tanken är att de två nya publikationerna (efter hänsynsparagrafens tillkomst) ska ersätta denna äldre skrift. Men så har ännu inte skett i önskad omfattning.

Några exempel på kommentarer från kommunerna:

- Alla (7 personer) i namnberedningen har ett exemplar av skriften.
- Vi har skriften men vi har inte haft några ortnamnsärenden på länge.
- Finns – men dåligt spridd.
- Bra att ha. Stärker oss i besluten. Finns i min bokhylla.
- Den har blivit bortglömd tyvärr.
- Lantmäterienheten beaktar rekommendationerna i denna skrift vid beredning av alla namnfrågor i kommunen.

Fråga 5: Bedöm på skalan 1–5
(1 = stämmer inte alls; 5 = stämmer helt).

I vårt dagliga arbete har vi tillgång till Ortnamnsrådets handledning "God ortnamnsred. Ortnamnsrådets handledning i namnvård".

1 2 3 4 5

Som redan nämnts hänger fråga 5 samman med fråga 3. Avsikten med fråga 5 var att ta reda på om Ortnamnsrådets handledning utnyttjas eller ej av dem som känner till att den existerar.

Somliga kommuner hade inte besvarat fråga 5 alls. Snittbedömningen 3,7 grundar sig därför på 132 kommuner – alltså i det närmaste samma siffror som för fråga 3. Och precis som för fråga 4 dominerar här ytterligheterna; antingen har man tillgång till rådets handledning eller också har man det inte. 74 kommuner (cirka 56 procent) anger 5 på bedömningsskalan, det vill säga de säger sig ha god tillgång till skriften i det dagliga arbetet. 32 kommuner (cirka 24 procent) uppger det motsatta; de har inte alls tillgång till den, vilket bara är att beklaga. Återstående 26 kommuner som svarat på frågan fördelar sig som följer:

bedömning 2 (7 svar, cirka 5 procent), bedömning 3 (10 svar, cirka 8 procent) och bedömning 4 (9 svar, cirka 7 procent).

När det gäller förhållandet mellan tillgång och faktisk användning kan här föras samma resonemang som kring Riksantikvarieämbetets skrift. Bara 32 procent av kommunerna anser sig vara förtroagna med Ortnamnrådets handledning trots att 56 procent säger sig ha daglig tillgång till den. Lite tillspetsat kan alltså konstateras att man i många kommuner vet att och var handledningen finns, men man är ändå inte närmare bekant med den och man använder den inte.

Även kommentarerna till fråga 5 var få och snarlika dem till fråga 4. Samma slutsatser kan därför dras. Några exempel på kommunernas kommentarer är:

- Har förgäves sökt den via Internet.
- Vi har ej denna skrift.
- Finns med mycket god spridning inom stadens verksamhet.
- Önskar beställa denna handledning.
- Vi använder även kommunförbundets ”Ortnamn. Namngivning ...”.

Fråga 6: Bedöm på skalan 1–5

(1 = stämmer inte alls; 5 = stämmer helt).

<i>Införandet av ortnamnsparagrafen i KML har lett till ett förändrat arbetssätt när det gäller namnfrågor i kommunen.</i>				
1	2	3	4	5

Fråga 6 inleder en serie på fyra frågor som syftar till att utröna om införandet av paragrafen om ”god ortnamns-sed” i kulturminneslagen har lett till någon form av förändring i det kommunala arbetet med namnfrågor: till exempel rörande arbetssättet (fråga 6), organisationen (fråga 7), kulturhistoriskt hänsynstagande (fråga 8) eller språkliga överväganden (fråga 9). Kommunernas kommentarer är betydligt fler när det gäller dessa frågor än vid de tidigare.

125 kommuner besvarade fråga 6 om ett förändrat arbetssätt och tyngdpunkten ligger tydligt på de lägre bedömningstalen; generellt sett har ortnamnsparagrafen alltså haft ringa inverkan på kommunernas arbetssätt. Snittbedömningen är 2,1. 50 kommuner (cirka 40 procent) anger bedömningen 1, det vill säga arbetssättet har inte förändrats alls sedan lagparagrafen infördes, 27 kommuner (cirka 22 procent) anger bedömningen 2, 33 (cirka 26 procent) anger bedömningen 3, 10 (cirka 8 procent) anger bedömningen 4 och bara 5 kommuner (cirka 4 procent) anger bedömningen 5, det vill säga

menar att arbetssättet i deras kommun har förändrats väsentligt.

Vad menar man då med att arbetssättet har förändrats? Ja, som framgår av många av de cirka 30 kommentarerna till denna fråga, liksom av följande frågor med kommentarer, handlar det sällan om strukturella eller organisatoriska förändringar och heller inte i någon högre grad om förändringar av arbetets inriktning eller av den praxis och policy som tillämpas. Det handlar snarare om en ökad medvetenhet, om större noggrannhet, lyhördhet och eftertänksamhet i arbetet, om arbetets och namnfrågornas höjda status och om en ökad tyngd och säkerhet bakom åtgärder och beslut.

Några exempel på kommentarer från kommunerna:

- Medvetenheten om namnvårdens betydelse har ökat. Men även innan paragrafens tillkomst hanterade kommunen namnfrågorna med eftertänksamhet.
- Vi arbetade även tidigare i huvudsak enligt dessa principer, men skrifterna har gett ett bättre underlag.
- Vi arbetade redan tidigare i stort sett i enlighet med de riktlinjer paragrafen ger men har efter införandet blivit mer observanta och kollar med ortnamns-vårdande myndigheter, exempelvis när det gäller dialektala kontra rikssvenska namnformer.
- Nej, men en ökad medvetenhet har åstadkommit.
- Det har gett en säkerhet att känna till vilka regler som gäller.
- Medvetenhet finns numera.
- ”Alla” har ju synpunkter på namnsättning. Det är en hjälp för mig att kunna hänvisa till ortnamnsparagrafen och till skrifterna.
- Lättare att avstyra ”oriktiga” förslag.
- Samma arbetssätt som förr men nu finns det mera underlag och stöd för att driva namnfrågor på rätt sätt.
- Namn- och adressfrågor har fått större status som arbetsuppgift.

Fråga 7: Bedöm på skalan 1–5

(1 = stämmer inte alls; 5 = stämmer helt).

<i>Införandet av ortnamnsparagrafen i KML har lett till en förändrad organisation när det gäller namnfrågor i kommunen.</i>				
1	2	3	4	5

Fråga 7 förstärker tendensen från fråga 6. Medvetenheten om namnfrågorna har ökat tydligt men detta har mycket sällan resulterat i en organisationsförändring i kommu-

nen. Genomsnittsbetygningen är här så låg som 1,3. Av de 128 kommuner som besvarade frågan anger 100 (cirka 78 procent) betygningen 1. 16 kommuner (cirka 12 procent) anger betygningen 2, 10 (cirka 8 procent) anger betygningen 3, ingen alls anger betygningen 4 och bara ett par kommuner (mindre än 2 procent) anger betygningen 5, det vill säga hävdar att organisationen i deras kommun har förändrats väsentligt. Dessvärre har dessa två kommuner inte lämnat några kommentarer som visar *hur* organisationen har förändrats.

Några exempel ur det dryga tjugotalet kommentarer från kommunerna:

- En namnberedning bemannad med för området kunniga och intresserade personer fanns tidigare liksom reglemente antaget av kommunfullmäktige.
- En särskilt tillsatt namnberedningsgrupp (med representanter från kultur-, trafik- och lantmäteriområdet) har funnits sedan början av 1990-talet.
- Ingen förändring i organisationen, men vi tar hänsyn till ortnamnsparagrafen.
- Vi är en liten kommun där ansvarsfördelningen inte har påverkats.
- Vi är en namnberedningsgrupp på 4 personer och det var vi tidigare också.
- Dessa frågor har alltid hanterats av stadsingenjören som sammankallande i en namnberedning. Kvartersnamnen hanteras helt av stadsingenjören. Vi har kommunal lantmäterimyndighet, så vi har även ansvar för traktnamnens hantering.
- Beslut togs redan 1998 om en fungerande handläggningsform för namngivningsfrågor.
- Namnären den handläggs nu liksom före 2000 av en namnberedningsgrupp bestående av en tjänsteman och två politiker. Byggnadsnämnden fastställer namnen.

Fråga 8: *Bedöm på skalan 1–5 (1 = stämmer inte alls; 5 = stämmer helt).*

Införandet av ortnamnsparagrafen i KML har lett till att större hänsyn tas till kulturhistoriska intressen när ortnamn handläggs och beslutas i kommunen.

1 2 3 4 5

Fråga 8 är den tredje frågan som försöker fånga upp eventuella förändringar i kommunernas handläggning av namnfrågor efter införandet av paragrafen om god ortnamnsred. Den huvudsakliga slutsats man här kan dra av sifferbetygningar och kommentarer är att förändringarna är mer påtagliga än när det gäller arbetssätt och organisation. Genomsnittsbetygningen hamnar på 2,6.

Även om den vanligaste betygningen är 1 (39 kommuner, cirka 30 procent), så finns det också en stark tyngdpunkt i skalans mitt med 32 kommuner som anger 3 (cirka 25 procent) och 24 som anger 4 (cirka 19 procent). Och i 14 (cirka 11 procent) av de 129 svaren hävdas till och med att betygningen 5 bäst svarar mot förhållandena i den egna kommunen.

Det kulturhistoriska hänsynstagandet tycks således ha ökat. Samtidigt kan man konstatera att ökningen utgått från en redan hög nivå av sådant hänsynstagande. I sina kommentarer påpekar nämligen många kommuner att de även tidigare visat stor hänsyn till kulturhistoriska frågor, att de tagit kulturhistoriska hänsyn, att de "alltid" anlitat eller rådfrågat kulturhistorisk expertis etcetera.

Bland de cirka 35 kommentarerna från kommunerna kan följande få utgöra exempel:

- De kulturhistoriska intressena har alltid prioriterats i samband med ortnamns- och adressfrågor.
- Vi har varit noga med att ta hänsyn till kulturhistoriska intressen även tidigare.
- Vi tog redan tidigare stor hänsyn i och med att det är kommunantikvarien som föreslår namn och har så gjort sedan 1980.
- Stor vikt har även tidigare lagts vid kulturhistoriska intressen.
- Beaktades i mycket hög grad redan före införandet av paragrafen.
- Har gjorts före paragrafens tillkomst.
- Kommunen tog stor hänsyn till kulturhistoriska intressen redan innan införandet av ortnamnsparagrafen.
- Vi har alltid tagit stor hänsyn till kulturhistoriska intressen.
- Vi har redan tidigare tagit stor hänsyn till kulturhistoriska intressen.
- Gjordes till stor del även tidigare.
- Vi tog stor hänsyn även förut, men det finns ett bättre stöd nu.

Fråga 9: *Bedöm på skalan 1–5 (1 = stämmer inte alls; 5 = stämmer helt).*

Införandet av ortnamnsparagrafen i KML har lett till att språkliga överväganden fått större utrymme när ortnamn handläggs och beslutas i kommunen.

1 2 3 4 5

Den sista fråga som försöker fånga upp eventuella förändringar i kommunernas handläggning av namnfrågor efter införandet av ortnamnsparagrafen handlar om språket (stavning, dialekt/riksspråk, talspråk/skriftspråk,

flerspråkighet etc.). I likhet med iakttagelsen kring kulturhistoriska hänsyn kan man lätt se att förändringarna i kommunerna är mer påtagliga här än när det gäller förändringar av arbetssätt och organisation. Genomsnittsbetygningen i de 128 kommuner som svarade är 2,7.

Kommunerna fördelar sig påfallande jämnt över betygningarna 1–4. Siffran 1 är allra vanligast (35 svar, cirka 27 procent), tätt följd av betygningarna 4, 2 och 3 (28, 26 respektive 26 svar; cirka 22 procent, 20 procent respektive 20 procent). Bara betygning 5 sticker ut lite med 13 svar (cirka 10 procent). Även den språkliga medvetenheten tycks alltså ha ökat något, enligt kommunernas egen bedömning. Det är välkommet, men samtidigt sägs, liksom vid föregående fråga, denna ökning ofta ha startat från en redan hög nivå av medvetenhet. Man har övervägt språkliga frågor också tidigare, framhåller man nogsamt från många håll.

Något över 20 kommuner utnyttjade möjligheten att kommentera frågan och sin egen bedömning. Ibland leder detta också in på språkfrågor som är mer specifika för någon enskild kommun eller för vissa områden i landet.

Här följer några exempel på kommentarer:

- Språket har även tidigare beaktats men fått ökad uppmärksamhet.
- Har också beaktats tidigare.
- Stor hänsyn togs dock till dessa frågor redan tidigare.
- Uppmärksammas mer.
- Vi har nu tätare kontakt med språkvårdande myndigheter (DAL) för att säkra att ortnamnen får språkligt korrekta former.
- Vi i namnberedningen har redan tidigare givit stort utrymme till språkliga överväganden.
- Vi har redan lång tid tagit stor hänsyn till de språkliga övervägandena.
- Vi för alltid en diskussion om att få vägnamnen på svenska eller åtminstone försvenskade.
- Vi är väl förtrogna med historik kring byar och ortnamn på dessa. Det går inte att införa talspråk.
- Vi har inga problem när det gäller tvåspråkighet. Rena dialektala namn beaktas inte vid namnsättning.

Fråga 10: *Bedöm på skalan 1–5 (1 = stämmer inte alls; 5 = stämmer helt).*

<i>KML:s paragraf om "god ortnamnsred" är klar och begriplig.</i>				
1	2	3	4	5

Formuleringarna i hänsynsparagrafen om "god ortnamnsred" föregicks av en statlig utredning. Många åsikter

ventilerades kring vad som borde finnas med i lagen och hur detta borde uttryckas för att bli tydligt och användbart. Synpunkterna "kokades ner" och resultatet blev de fyra strecksatser som tillsammans med den viktiga slutmeningen försöker fånga in några helt olika aspekter av namngivning och namnbruk. Även om de namnvårdande myndigheterna är överens i det mesta – och ett visst tolkningsföreträde faktiskt har givits åt Ortnamnrådet – så finns det tveklöst utrymme för olika läsningar av texten. Avsikten med fråga 10 var dels att undersöka hur lagtexten som helhet uppfattas av dem som kan behöva tillämpa den i sitt dagliga arbete, dels att utröna vilka passager och formuleringar i lagtexten som vållar mest bekymmer – om några.

I huvudsak verkar lagtexten uppfattas som klar och begriplig, eller näst intill detta i alla fall. 122 kommuner besvarade frågan och av dessa har 44 (cirka 36 procent) angett betygningen 4 på skalan och hela 30 (cirka 25 procent) har satt den högsta siffran 5. Endast en handfull (5 kommuner; cirka 4 procent) har markerat det motsatta, det vill säga betygningen 1. Mellan ytterligheterna hamnar 14 kommuner med betygningen 2 (cirka 11 procent) och 29 med betygningen 3 (cirka 24 procent). I det stora hela verkar således kommunerna ha klart för sig vad lagparagrafen innebär och hur den ska tolkas, men helt sant är detta ändå inte. Så länge det finns någon som inte besvarar frågan med 5, så föreligger ju tolkningsproblem – större eller mindre. Och här finns faktiskt en handfull kommuner som menar att texten är obegriplig (betygningen 1) eller i alla fall mycket oklar och svårbegriplig (betygning 2).

Av ett femtontal kommentarer att döma är det mest de två första strecksatserna i lagtexten man hänger upp sig på: de om "härdvunna" namn och om "vedertagna regler för språkriktighet". Det är föga förvånande, eftersom dessa rimligen berör flest kommuner och också flest konkreta ärenden. Men även den tredje strecksatsen om "påverkan på härdvunna namn ..." vållar huvudbry.

Kommentarerna såg exempelvis ut så här:

- Vi anser att punkten "härdvunna namn" i vissa fall kolliderar med punkten "namn som godkänts för offentlig kartproduktion".
- Skulle nog behöva förtydligas. Vad menas med stycket "påverkan vid ..."?
- Tveksamhet kring begreppet "härdvunna". Ett exempel: En bronsåldershögs namn har sedan "urminnes tider" uttalats och skrivits Klinkehög, men skall enligt språkvårdande myndighet skrivas Klinkehög.
- Själva paragrafen är klar och koncis men utan tolkningarna i "Ortnamnen och kulturminneslagen" hade vi inte kunnat tillämpa den som nu görs.
- Ja, men där ges ju ett visst utrymme för "egna" tolkningar.

- Vad är ”hävdvunna stavningsformer”? (Trots förklaring i skriften Ortnamnen och kulturminneslagen).

Fråga 11: Bedöm på skalan 1–5
(1 = stämmer inte alls; 5 = stämmer helt).

I vårt dagliga arbete uppstår ofta tillfällen då lagparagrafen inte är tillämplig.

1 2 3 4 5

Fråga 11 ställdes som ett försök att ytterligare identifiera de problem och svårigheter som kan uppstå vid tillämpningen av lagtexten i det kommunala arbetet – om det nu finns några sådana problem. 119 kommuner besvarade frågan och angav en genomsnittlig bedömning på 1,9. Cirka 15 av dem gjorde som tillägg en kommentar av något slag. Lagparagrafens tillämplighet upplevs således inte som något särskilt stort problem även om sådana situationer givetvis uppstår emellanåt.

56 kommuner (cirka 47 procent), det vill säga närmare hälften av dem som svarade på frågan, anger 1 som bedömning och 30 kommuner (cirka 30 procent) anger 2. Sedan är antalet fallande på skalan uppåt: 23 (cirka 19 procent) gör bedömningen 3, 7 (cirka 6 procent) gör bedömningen 4 och endast 3 kommuner (cirka 3 procent) anger 5, det vill säga anser att det ofta uppstår tillfällen i det dagliga arbetet då lagen inte är tillämplig.

Några av kommunernas kommentarer följer här:

- Inte ”ofta” men beroende på typ av namn har hänsynsparagrafen olika tyngd. Till exempel då kategorinamn av typen blommor och djur används är paragrafen mindre aktuell.
- Däremot har vi fått avstå från vissa dialektala namnformer därför att de inte överensstämmer med god ortnamnsred.
- Inte lagparagrafen. Och när tolkningarna inte ”räcker till” för oss löser vi problemen genom direktkontakt med ovan nämnda ortnamnsexperter [på Riksantikvarieämbetet, SOFI eller LMV].
- Det har vi inte stött på.
- Ytterst sällan.
- Fastighetsregleringar på landsbygden kan medföra att traktnamn flyttas och till och med försvinner. Detta är väl inte bra ur kulturhistorisk synpunkt, men svårt att neka med ortnamnsparagrafen som stöd. Detta är ett problem, som beror på att man vill undkomma stämpelskatt. Jag har länge förundrats över att man inte gör något åt det.
- Inträffar säkert. Här måste den lokala förankringen väga tyngst.

Fråga 12:

Anser ni att paragrafen om ”god ortnamnsred skulle behöva förändras, förtydligas, utvecklas på något sätt? Hur? I vilken riktning? Var finns dess svagheter och styrkor? Skriv fritt och uttryck er åsikt.

Enkäten avslutades med tre frågor (12–14) som inte handlade om att värdera eller bedöma på en skala utan i stället om att fritt, med egna ord, ge uttryck för tankar, åsikter och önskemål. Möjligheten utnyttjades i något mindre utsträckning än önskat, men de svar som kom in ger ändå vissa antydningar och uppslag inför det fortsatta arbetet med att implementera ”god ortnamnsred” i lagens anda.

Fråga 12 besvarades av drygt 30 kommuner; sällan utförligt men i alla fall något mer mångordigt än vid de tidigare frågorna. Knappt hälften svarade nekande på frågan, det vill säga de anser inte att någon förändring behövs; lagen är bra och tydlig som den är. Somliga kommuner villkorar ett sådant svar med att det finns så bra hjälpmedel och så tjänstvilliga experter (se nedan) att tillgå när detta behövs.

De som inte är helt nöjda med lagtexten pekar i stället på problem av skilda slag. Dessa kan sammanfattas i två punkter. För det första är lagen tandlös, menar man. Det saknas möjlighet till sanktioner, vilket får själva sakområdet att framstå som mindre viktigt, vilket naturligtvis inte underlättar om man vill att lagen ska få effekt. För det andra är lagtexten som helhet alltför kortfattad och summarisk; en del av det som nu bara står att läsa i myndigheternas kommentarer och hjälpmedel borde istället vara uttryckt i själva lagtexten, till exempel vad som innefattas i termen *ortnamn* – alltså vad lagen egentligen reglerar – och vad som avses med ”hävdvunna ortnamn” och ”vedertagna regler för språkriktighet”.

En grundläggande svårighet för kommunerna att tolka lagens intentioner på rätt sätt kommer sig av att man har svårt att hålla isär de två första strecksatserna i lagen. Man inser inte att den första satsen om ”hävdvunna ortnamn” primärt syftar till att värna om själva existensen av namnen, det vill säga den vill motverka att ett namn helt tas bort eller i onödan ersätts av något annat namn, såvida inte detta är helt nödvändigt. Namnets yttre form och stavning däremot faller i huvudsak under den andra strecksatsen, den som säger att vedertagna regler för språkriktighet ska användas och som talar om ”hävdvunna stavningsformer”. Man har svårt att förstå att så kallad gammalstavning (*Wäsby, Nyquarn, Nääs*) mycket sällan kan försvaras med hänvisning till den första strecksatsen om ”hävdvunna namn” utan ska hänföras till den andra satsens undantag om ”hävdvunna stavningsformer”. Följden blir att kommunerna får problem att

hantera till exempel spänningen mellan lokala och offentliga namnformer liksom mellan äldre och nutida stavning av ett och samma namn. Här skulle redan ett förtydligande av själva lagtexten kunna vara till hjälp.

Här följer några exempel på kommunernas svar:

- Nej! Vi har gjort studiebesök, deltagit i seminarier/kurser och bjudit in expertis samt fått service av LMV, RAÄ och SOFI per telefon och e-post. Myndigheterna lämnar mycket god service och snabbt. Vi är mycket nöjda.
- Nej, inte själva lagtexten. Den är tydlig. Vi använder oss av den, hänvisar till den, direktciterar den i beslut och skrivelser. Då är det bra med ”klart och tydligt”. De tolkningar som gjorts och finns tillgängliga är gott stöd vid tillämpandet av lagen. Det är säkert inte möjligt att formulera anvisningar som täcker alla frågor. Så länge vi har möjlighet att ställa våra frågor direkt till ortnamnsexperten vid RAÄ, SOFI eller LMV fungerar det utmärkt i vårt arbete med namngivningsfrågor.
- En lag som saknar sanktioner: som att gå mot röd gubbe. Vi saknar tvingande regler. När det gäller fastighetsbildning, där man blandar by-/traktnamn går det ej att med laglig grund hänvisa till god ortnamnsred. Vi får motivera utifrån andra faktorer som lämplighet hos den aktuella fastigheten.
- Möjligen en skärpning av lagtexten. Det är bra att ortnamnen har uppmärksammats genom införandet i KML. Förtydligande av begreppet ”hävdvunna”.
- I samband med namnsättning av gator och vägar ifrågasätts betydelsen av begreppet *ortnamn*. Ort-namn kontra namnsättning av gator, vägar, torg, broar cirkulationsplatser med mera behöver diskuteras utifrån ”god ortnamnsred”.
- Förklaringen av *ortnamn* borde finnas med i paragrafen (dvs. gator, gårdar, sjöar m.m.). Eventuellt borde namnsättning av byggnader (till exempel kulturhistoriskt intressanta) vara med; jämför gårdsnamn.
- Vi anser att punkten ”hävdvunna namn” i vissa fall kolliderar med punkten ”namn som godkänts för offentlig kartproduktion”. Här behövs tydligare råd och anvisningar. Vad är det egentligen som styr: en hävdvunnen stavning eller en stavning på en offentlig karta?
- Punkten att ortnamn skall stavas enligt vedertagna regler ... gör att vissa dialektala namn försvinner vilket är synd ur kulturhistorisk synpunkt.
- I offentlig kartproduktion kan hända att namn är felaktigt. Ska man då tvingas använda detta och invänta möjlig rättelse i kartan? Eller ”bryta” mot lagen och använda det rätta och verka för ändring i lagen?

Fråga 13:

Beskriv vilken ytterligare hjälp ni helst skulle vilja ha för att kunna utöva och tillämpa ”god ortnamnsred” i ert arbete: mer skriftligt material, utvidgade telefonkontakter, besök, utbildningsdagar, seminarier, föreläsningar eller något annat. Var gärna utförliga i era resonemang och kommentarer.

Omkring 60 kommuner valde att kommentera denna fråga; ibland förhållandevis utförligt. Enkelt uttryckt kan man säga att den hjälp de får av experter från LMV, Riksantikvarieämbetet och SOFI är mycket uppskattad, men de flesta kommuner vill ha ännu mer stöd av alla de slag: mer muntlig information och mer utbildning, mer skriftlig information på papper och mer användbart webbmaterial. Här finns en stor uppgift för de centrala myndigheterna framöver.

Allra tydligast framträder en önskan om återkommande, regionala (kanske länsvisa eller kommungruppsvisa) seminarier, föreläsningar, kurser etcetera med möjlighet att diskutera, jämföra, lära av varandra och utveckla ett samarbete, till exempel när det gäller namngivningsmodeller, arbetssätt och hur man undviker kollisionnamn. Att verksamheten ska vara återkommande beror på att det ständiga bytet av tjänstemän och beslutsfattare i kommunerna bryter kontinuiteten; den samlade kompetensen ska ju helst hållas på en jämn och hög nivå. Man önskar också mer bildning vid sidan av utbildning, det vill säga information om namnens och traktens historia och bakgrund, inte bara diskussioner om hur man praktiskt använder eller skapar namn i dag. Det sägs inte uttryckligen i enkät-svaren, men en slutsats man kan dra är att experternas roll då blir att svara för bildning, bakgrund, synteser och överblick, att moderera och leda diskussioner, att peka på intressanta problemområden, att anvisa källor och arbetsmetoder och att ge goda argument som kan användas vidare i diskussioner med allmänheten och så vidare. Kommunerna vill också gärna kunna ta med sig knepiga frågor och problem till sådana sammankomster – kanske skicka ut dem i förväg – för att få dem grundligt genomlysta. Experterna blir då en sista ”fråge- och kontrollinstans”.

Allt detta uttrycks på många olika sätt. Här är några röster från kommunerna:

- Det kan vara intressant med regionala seminarier om de i området förekommande namnens historia. Då kan även i förväg inskickade frågor få sina svar.
- Länsvisa konferenser där man diskuterar namnsättningsproblem. GIS och webbaserat material där man kan hämta gamla namn på markområden för att kunna återanvända vid namnsättning av kvarter och gator.

- Kulturhistorisk kompetens avseende ortnamn varierar från kommun till kommun. Jag tror det vore värdefullt med en konferens som vänder sig till namn-kommittéer, stadsbyggnadskontor, antikvarier m.fl. som hanterar frågor kring namngivning. Dels för att uppmärksamma lagparagrafen och dess innebörd, dels för att presentera de myndigheter som hanterar dessa frågor (RAÄ, SOFI, DAL, LMV) och redogöra för dessas roll.
- Vi skulle gärna se att det vid något tillfälle anordnades utbildningsdagar eller seminarier med tillfälle till erfarenhetsutbyte. Att hitta kategorinamn för ny bebyggelse vållar ofta de största problemen – att välja namn som lätt accepteras. En ny komplikation är de allt vanligare gemensamma telefoncentralerna för polis, ambulans, räddningstjänst, taxi och färdtjänst. Om samma gatunamn förekommer i alla tätorterna i regionen ökar förväxlingsrisken. Samtidigt söker man lättförståeliga och ”trevliga” namn till sin ort. Något att ta upp vid ett seminarium.
- Vi tycker nog att vi är välförsedda med material och försöker hålla oss uppdaterade. Som tidigare nämnts har vi både telefonkontakt och kontakt via e-post som fungerar alldeles förträffligt. Seminarier har vi deltagit i och vi har också haft besök från RAÄ. Frågan är väl om ortnamnsexperterna orkar med alla våra frågor. Men vi är i alla fall nöjda.
- Utbildning. Seminarier. Hur gör andra kommuner? Strävar vi åt samma håll? Nybildning av ortnamn på landsbygden, vilka namn är lämpliga? Går det bra med ”Solgläntan” eller måste det vara ett bättre namn med bättre belägenhet?
- Kommunerna har tecknat avtal med Lantmäteriet om ajourhållning av adress- och byggnadsregister. Alltför sällan anordnas utbildnings-/informationsträffar för handläggare. Kanske kan man samordna ett seminarium (RAÄ och LMV) med föreläsningar inom ämnet ”god ortnamnsred” med nyheter om till exempel lägenhetsregister och fastställande av belägenhetsadresser. Jag tror att det är lättare att ta till sig information vid en föreläsning än att sträckläsa handledningar i tryckt form.
- Utbildningsdagar, seminarier, kontaktnät i regionen är önskvärt. Vid våra kontakter med Ortnamnsarkivet har vi erhållit mycket gott stöd. Det har haft stor betydelse i beskrivningar av bland annat namn-ärenden till politiskt ansvariga. Kontakterna med personalen vid Ortnamnsarkivet har höjt nivån på beslutsunderlagen.
- Regelbundet återkommande utbildningsdagar vore bra, till exempel för inskolning av nya handläggare av namnfrågor.
- Inför arbetet med införande av adressregister var det ett mycket omfattande arbete att ta fram vägnamn ute

i byarna. Detta arbete är nu i princip avslutat. Det som kommer framledes är kompletteringar. Det som känns viktigt är att möjligheten finns att få hjälp och råd via telefon/e-post. I en mindre kommun som vår, så är tillgången på experthjälp begränsad, så ert bistånd är betydelsefullt. Att anordna utbildnings-/seminarie-/föreläsningssessioner tycker jag skulle vara en bra idé. Antingen helt separat från annat eller i samband med till exempel GIT-mässan. Den session om ortnamn som var i Jönköping 2006 var MYCKET BRA!! Tack!

- Seminarier/kursverksamhet kring detta. Om man från centralt håll vill nå ut räcker det inte med att göra en skrift. Den dränks av alla andra som mera kraftfullt för fram sina budskap.

Fråga 14:

Är det något som inte berörs i denna enkät som ni finner viktigt att framhålla?

27 kommuner besvarade fråga 14 varav en handfull med ett enkelt NEJ! Övriga lämnade synpunkter av de mest skiftande slag, somliga kunde lika gärna ha framförts i samband med någon av de tidigare frågorna, till exempel att man ännu använder kommunförbundets skrift från 1989, att verksamheten kring ortnamn inte är särskilt omfattande, att begreppet populärnamn (i samband med belägenhetsadresser) är svårhanterligt, att man har svårt att bemöta ”fel och missbruk” av namn i den privata sfären (hotell, affärer, marknader, campingplatser), att resurser för kulturarvsarbete (inklusive namnvård) är små etcetera. Svaren bekräftade men tillförde inte särskilt mycket till de allmänna slutsatserna efter enkäten. Ibland har dock en lite mer personlig – och relevant – fundering vädrats, som sätter fingret på ännu en aspekt att inkludera i framtida utbildningsinsatser.

Så här säger några av kommunerna:

- Paragrafen om god ortnamnsred i all ära men ännu viktigare är att kommunen har personer med rätt kunskap och intresse för dessa frågor. Detta gäller både handläggare som tar fram förslag och politiker som skall besluta.
- När kulturarvsutredningens betänkande kom 1996 borde även kurser i God ortnamnsred ha påbörjats.
- Konflikten mellan god ortnamnsred och de kommersiella (kortsiktiga) intressen som ofta uppstår i samband med till exempel nya centrum/handelsområden, nya större bostadsprojekt med mera; hävdvunna ortnamn kontra populistiska och säljande namn!

- Resurser för att bevaka kulturminnesvårdsfrågor i en liten kommun är blygsamma utifrån professionella krav. Dock finns det ofta engagerade boende i de olika områdena. Expertis är det sämre beställt med. Jag tycker emellertid att det fungerar bra och att olika hänsyn vägs samman på ett tillfredsställande sätt när det gäller namnsättningsfrågor.
- Ibland tycker jag att alltför stor vikt läggs vid allt som är gammalt. Människor har satt namn på platser i alla tider. Låt dem fortsätta med det! Vi kan

inte stanna vid namn som kom till på 1800-talet. Nya namn skapas av dagens människor och det är ju så utvecklingen går framåt. Dagens namn kommer ju att vara gamla om 200 år. Visst måste vi kunna kalla en plats för till exempel X om den kallas så i dagligt tal, även om den inte hette så när farfar var liten. Naturligtvis ska man behålla gamla namn också, men en del namn som står på LM-kartorna har de boende i området aldrig hört och då känns det onaturligt att ta namnen i bruk när ingen vill ha dem.

I kulturminneslagens (KML) första kapitel finns sedan 1 juli 2000 en hänsynsparagraf som stadgar att man vid statlig och kommunal verksamhet ska iaktta ”god ortnamnsed”. Det innebär bland annat att hävdvunna ortnamn inte ändras utan starka skäl och att ortnamn stavas enligt vedertagna regler för språkriktighet. Med ortnamn avses här alla slags geografiska namn, både på stora och små lokaler och både i tätorterna och på landsbygden, alltså namn på områden, samhällen, byar, gårdar, sjöar, berg, älvar, åkrar, ängar, gator, vägar, torg, kvarter och mycket annat. Riksantikvarieämbetet (RAÄ) har en nationell överinseenderoll när det gäller kulturminneslagen och dess tillämpning och därmed också ett ansvar för ortnamnsparagrafen. I syfte att ta reda på hur denna tagits emot och kanske påverkat det kommunala namnarbetet skickade RAÄ på våren 2006 ut en enkät med 14 frågor till samtliga kommuner i landet. Enkäten och svaren på enkätfrågorna presenteras och kommenteras i den här rapporten.

Enkätsvaren visar att de allra flesta kommunerna känner till att paragrafen om ”god ortnamnsed” finns och många är också bekanta med de hjälpmedel som tagits fram för att lagen lättare ska kunna tillämpas. Något färre utnyttjar dock hjälpmedlen i det dagliga arbetet, trots att det vore möjligt för dem. Svaren visar också att den nya paragrafen i KML i och för sig inte har lett till några större förändringar av kommunernas arbetssätt eller organisation, när det gäller namnfrågor, men medvetenheten har ökat påtagligt när det gäller hänsynen till kulturhistoriska intressen och till språkliga överväganden. Många kommuner betonar vikten av experthjälp och många uttrycker behov av och önskemål om mer bildning, mer utbildning och mer samverkan när det gäller ortnamn – gärna utifrån ett regionalt perspektiv.

Riksantikvarieämbetet
Box 5405
114 84 Stockholm
www.raa.se
bocker@raa.se

ISSN 1651-1298
ISBN 13: 978-91-7209-438-3
ISBN 10: 91-7209-438-9